Broeders, staat vast!

Een woord tot afscheid

aan de

Hervormde Gemeente te Leeuwarden,

door

G. H. Wagenaar.

Leeuwarden, 20 Januari 1907.

C. A. J. LUITINGH — LEEUWARDEN.

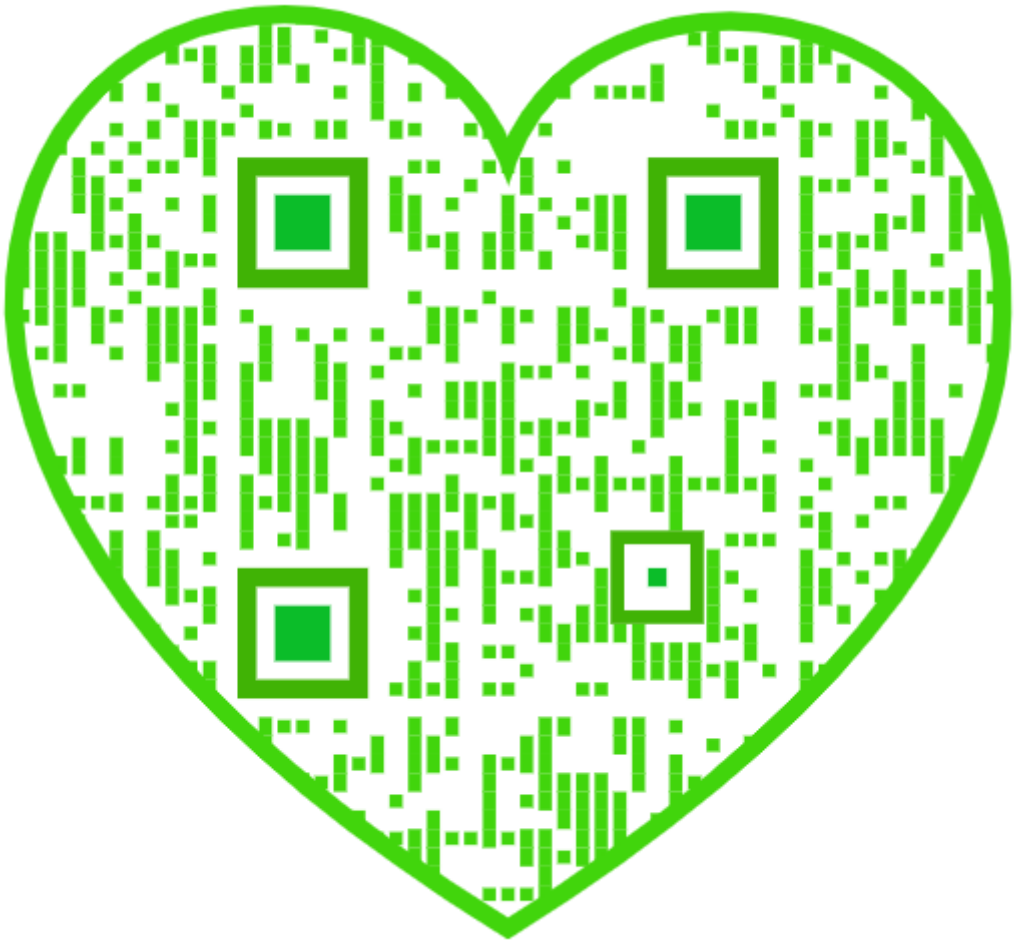

Broeders staat vast!

Een woord tot afscheid

aan de

Hervormde Gemeente te Leeuwarden,

door

G. H. Wagenaar.

Leeuwarden, 20 Januari 1907.

Gezongen: Ps. 121 : 1, 4.
Gelezen: 2 Thess. II : 13—III : 5.
Ps. 103 : 1.

Gez. 55 : 1.
Ps. 89 : 7.
Ps. 27 : 7.

Na het uitspreken van den zegen
door de Gemeente toegezongen:
Ps. 121 : 4.

Geliefde Gemeente,

Daar zijn oogenblikken in het leven, die wij, als ze aan den horizont héél in de verte opdoemen, met groot verlangen verbeiden en die, als ze nader komen, een gevoel van weemoed en beklemming in ons veroorzaken en die, als ze héél dicht nabijtreden, als lood gaan drukken op onze ziel.

Zulk een oogenblik doorleef ik thans.

Voor de laatste maal heeft de kerkklok haar metalen galmen uitgegoten over mijn hoofd, toen ik mij met U spoedde naar dit historische bedehuis, waarin rijen van geslachten hebben geluisterd naar het goede Woord Gods; voor de laatste maal heb ik de treden van dit gewijde spreekgestoelte beklommen, waar zoovele voetstappen staan van voorgangers, die in hunne dagen der Kerke Gods tot sieraad zijn geweest; voor de laatste maal heb ik den ouden Statenbijbel opgeslagen, om te spreken van den eenigen troost, beide in leven en in sterven.

Voor het laatst.

Ik moet vaarwel zeggen de hoofdstad van dit gewest, van — vergun het mij, dat ik als „zoon van Frieschen bloede" het thans zeg — van dit mijn Friesche land, het land mijner kinderspelen, het land mijner jongelingsdroomen, het land van mijnen arbeid in de volle, mannelijke kracht. Het land, waarin het stof van mijnen onvergetelijken vader sluimert, het land, waar ik onder de mij dierbaren, een grijze moeder achterlaat.

Ik moet afscheid nemen van een gemeente, die mij, niettegenstaande mijne jonkheid, heeft aangedurfd; mij heeft gedragen in mijne zwakheid en gevormd tot een man; een gemeente, die mij tot op het einde met on-

verflauwde belangstelling heeft aangehoord, en met groote toegenegenheid heeft bejegend; die met mij en ook voor mij — ik weet het — heeft gebeden menig, menigmaal.

Ik moet mij losrukken uit een talrijken vriendenkring, die zich rondom mij had verzameld uit alle standen; een vriendenkring, aangroeiend van jaar tot jaar, die mij 't leven heeft verrijkt en verlicht met warme, welmeenende liefde; die hoù en trouw het voor mij heeft opgenomen; die mij heeft aangemoedigd door ondubbelzinnige sympathie; die met mij heeft meegeleefd het opbloeiend leven van gereformeerd, kerkelijk bewustzijn.

Wel misken ik ook in dit oogenblik niet het voorrecht, om in de tweede hoofdstad des Rijks tot den dienst des evangelies te worden geroepen. Wel acht ik het een eere, om in Rotterdam straks mijn dienstwerk te aanvaarden, al voed ik geen hoogere eerzucht dan een eere voor Christus te mogen zijn en een zegen voor zijne duurgekochte gemeente.

Maar al aanvaard ik met blijdschap de roepstem naar dit centrum des lands, waar in den weg zijner voorzienigheid mijn God mij een nieuw, uitgestrekt en gewichtig arbeidsveld ontsluit, om er winste te doen met de ervaring in uw midden opgedaan; het scheiden valt er niet minder zwaar om, bij 't indenken van alles wat ik hier achterlaat; en ik zou wel een hart van steen moeten hebben, zoo ik niet allereerst zèlf de pijn gevoelde, die het verbreken van zóó hechte banden in mijn eigen ziel veroorzaakt.

En gewis, gij hebt mij die pijn uitermate zeer verergerd door de wijze, waarop gij mij met uwe spontane sympathie bij 't afscheidnemen hebt vereerd.

Eigenlijk had ik niet meer verwacht, dat de band tusschen u en mij nog verbroken zou worden. Ik had mij reeds gewend aan de gedachte, dat ik evenals menig ander mijner mede-broeders met Leeuwarden zou voortleven tot ook eenmaal mijn ure zou slaan.

Maar, God heeft het anders gewild.

En, niet waar, de wil des Heeren geschiede.

Doch, schoon dan niet onverbrekelijk, onvergetelijk blijven voorzeker de banden, die mij ook in de verte zullen binden aan u.

Zoo menige traan, die ik in de oogen heb zien blinken bij mijn laatsten rondgang — helaas dat ik lang niet allen heb kunnen bezoeken, die het mij toch een behoefte was om een persoonlijk woord van vaarwel toe te roepen —; zoo menige stevige handdruk, die ik tot in mijn ziel heb gevoeld, als de mond vruchteloos naar 't rechte woord zocht, om te vertolken de bede van het hart; zoo menig recht hartelijk blijk van toegenegenheid van ouden en van jongen, van rijken en van armen, mij tot een blijvende herinnering meegegeven. . . . . o, hoe zwaar heeft mij het scheiden gemaakt uwe groote goedheid.

Ik heb het niet verdiend.

Ik voel dit en wil het ook zeggen.

Ik voel dit zooveel dieper, nu ik sta voor het aangezicht van Hem, wien ik rekenschap schuldig ben van mijn arbeid onder u. Ik zou hoogmoedig kunnen worden, zoo ik ùwe liefde tot maatstaf nam bij de beoordeeling van de wijze, waarop ik mijn ambt heb vervuld. Maar waar ik enkel God met u wil danken, zoo ik voor meerderen ten zegen mocht zijn en het op rekening van zijne genade breng, dat mijn arbeid niet ijdel is geweest in den Heer, daar blijft dus alleen mijne tekortkoming voor mijne rekening over en sta ik met mijn werk, waaraan zoo oneindig veel heeft ontbroken, diep schuldig voor mijn Heer. En hoe vriendelijker gij in verschoonende liefde er over oordeelt, hoe kleiner ik er mij onder gevoel en hoe ootmoediger het mij maakt voor den alwetenden God.

Ja, ook van dit mijn dienstwerk voegt het mij in neerdrukkend gevoel van onwaardigheid te zeggen, te zeggen tot mijnen Zender; „ga niet in het gericht met Uwen knecht! Zoo Gij de ongerechtigheden gadesloegt, Heere, wie zou bestaan?"

En ik heb behoefte met het oog op al den zegen, waarmee desniettemin mijn God in gunst mijn werk heeft willen kronen, het luide uit te roepen: „Ik ben geringer dan al deze weldadigheid en al deze trouw, die Gij aan Uwen knecht hebt gedaan".

En diep in mijn ziel resoneert de psalm mijner levensvreugde, die zoo innig samenhangt met de vreugde van

mijn arbeid: „Och of nu al wat in mij is, Hem prees!"
Doch genoeg.

Gij vraagt van mij een woord. Ook in deze ure van afscheid, een woord niet uit mijn hart, maar uit Gods Vaderhart.

Vergeef mij, dat ik allereerst tot u kwam met een woord bloot uit mijn hart.

Maar ik kon niet anders.

't Moest er uit, alvorens ik u in deze laatste prediking zou kunnen bepalen bij Gods woord.

Doch laat ik daartoe dan nu ook overgaan.

Gij leest den tekst in: II Thessalonicensen 2, vers 15—17.

„Zoo dan, broeders! staat vast en houdt de inzettingen, die u geleerd zijn.

En onze Heere Jezus Christus zelf en onze God en Vader, die ons heeft liefgehad en gegeven heeft eene eeuwige vertroosting en goede hoop in genade,

Vertrooste uwe harten en versterke u in alle goed woord en werk".

Dit woordt behelst, dunkt mij:

een ernstige vermaning
een rijke herinnering
een liefelijke zegenbede.

—

Zoo dan, broeders, staat vast!

Indien ik in één enkelen volzin zou willen samenvatten, wat gedurende heel mijn dienstwerk het oogmerk mijner prediking is geweest, ik zou het niet korter en krachtiger kunnen uitdrukken, dan in dit kernachtig woord van den apostel: broeders, staat vast.

Ik heb het met deze vermaning breed, misschien te breed opgevat. Op velerlei terrein, in allerlei kring heb ik mij bewogen. Het is mij vergund geweest eenige leiding te geven aan de kerkelijke, staatkundige en maatschappelijke actie in deze provincie. Maar bij dat alles heeft mij slechts dit eene voor oogen gezweefd, om te mogen medewerken tot bevestiging van de historische grondslagen van ons christelijk Nederland.

En nu ik voor 't laatst de gelegenheid vinde, om een woord van ernstig vermaan tot U te richten, zij het geen ander dan dit: zoo dan, broeders, staat vast.

Het is voorwaar geen overbodig woord. Immers onze tijd vertoont de trekken van „den komenden afval", waarvan de apostel in ons teksthoofdstuk gewaagt. Wat zich in ons moderne leven begint te openbaren, is „de mensch der zonde, de zoon des verderfs, die zich tegenstelt en verheft boven al wat God genaamd, of als God geëerd wordt".

Door het doode punt der neutraliteit heen, die in den grond reeds verloochening was van den levenden God, zijn in onze dagen de revolutie en de religie in botsing gekomen.

Daar is een kille adem van materialisme over de landen van het gekerstend Europa gegaan, die ontzaggelijke verwoestingen heeft aangericht op geestelijk en zedelijk gebied. Duizenden en nog eens duizenden zijn van het historische Christendom vervreemd; aan alle geloof in een hoogere wereld ontgroeid en drijven als wrakhout rond in de branding der levenszee.

Zonder God en zonder hoop . . . is de signatuur van de eeuw, die is ingeluid als de eeuw van humaniteit en solidariteit. En nu komt de slag, de dreunende slag der golven, die opgezweept door den storm der revolutie, aanslaat tegen den tempel der religie.

't Woelt alles los, door de zuiging der moderne ideën, wat eeuwen lang onwrikbaar als een oude eik zijne wortelen heeft ingeslagen in den levensbodem der natiën; 't slaat alles stuk door de drieste loochening van 't bovenzinnelijke, wat als de onmisbare onderbouw eener christelijke samenleving tot dusver gegolden heeft.

't Geestelijk leven dreigt zijn steunpunt, het zedelijk leven zijn kompas te verliezen.

Hoe kraakt het slag op slag in de godvergeten wereld der grooten, waar de machtshonger de zinnen verbijstert en de gelddorst alles op het spel zet tot het vertrouwen in de mannen van vertrouwen toe. Hoe kookt het in de diepe lagen des volks met toornigen gloed over de hoovaardij en de schande der gewetenlooze machthebbers. En hoe klaagt en schreit het in de leege

zielen, die daar leven zonder ideaal en weigeren vertroost te worden met de stoffelijke triumphen onzer atheïstische cultuur.

„Aan wrange borsten zoog ik wetenschap,
Maar op den dorren akker van mijn harte
Rijst niet de blanke lelie van geloof . . . ."

Het is waar, de religie reageert tegen het verwaten spotlied der revolutie in. De wondere macht der religie wordt — God zij gedankt — ook in onze vermaterialiseerde wereld in heerlijke betooning van opofferende liefde en bergenverzettend geloof openbaar.

Maar, het heeft toch al den schijn, dat de naaste toekomst een voortgaanden afval, ontbinding en verwildering ontsluiten gaat.

Daarom is het te meer noodig, Gemeente, dat wij ons het: „broeders, staat vast!" diep in de ziel prenten.

Doch hoe zult gij vaststaan, als gij niet staat onwrikbaar en onbewegelijk op den rotsvasten bodem des geloofs?

Zonder geloof, zonder levend geloof in den levenden God wordt gij door den tijdgeest haastelijk bewogen, meegevoerd, voortgestuwd.

Doode rechtzinnigheid, traditioneele vormelijkheid, kerkelijkheid, vroomheid en braafheid, het baat alles niets. Op persoonlijke, welbewuste hartgrondige overtuiging komt het aan. Dan hebt gij een standpunt. Dan weet gij, waar gij staat. Dan alleen staat gij vast, onbewegelijk vast.

U van de onmisbaarheid van zoodanig geloof te overtuigen, U tot het verkrijgen er van op te wekken en den weg te wijzen, U in het bezit er van op te bouwen, U er den rijkdom van uit te stallen en te laten zien in het leven, dat is het ideaal geweest, dat ik mij bij mijne evangeliebediening onder U heb voorgesteld, en dat mij steeds opnieuw tot inspanning mijner van God mij verleende kracht heeft geprikkeld.

En nu ik voor het laatst tot U spreken ga, vat ik al wat ik gezegd heb en te zeggen heb gehad, saam in dit eene: broeders, staat vast! Laat U niet afrukken van het eenig mogelijke standpunt, niet afvoeren van dit zoo veilige standpunt, niet meetronen, niet omleiden, niet

verontrusten zelfs door wat den schijn heeft van het ware, de bekoring van het nieuwe, maar wat den dood in zich omdraagt, den dood van uw geestelijk, straks van uw zedelijk leven. Blijft met uw beide voeten staan op de rots.

Ik zeg dit te meer, omdat het gevaar om af te glijden grooter is dan een halve eeuw geleden.

Er is met het einde der 19de eeuw een geslacht ten grave gedaald — ik heb de laatstovergeblevenen in deze stad mede uitgedragen — dat iets van de vastheid, waartoe de apostel opwekt, heeft bezeten.

De geest van de réveil was over hun hoofd gegaan, had in hun ziel een diepe overtuiging gewekt van de onmisbaarheid eener nieuwe geboorte van boven, van de noodzakelijkheid eener verborgen gemeenschap met den hemel.

Daar leefden zij bij. Dat was de polsslag van hun geestelijk bestaan.

Het waren — zij wisten het en ze bleven er toch even ootmoedig onder! — bekeerde, tot God bekeerde menschen.

God . . . dat was hun niet maar een naam, die nu eenmaal bij het leven hoort, een begrip, goed om er over te redetwisten in een gezellig samenzijn, een denkbeeld, dat in aandoenlijke momenten van het leven even wordt aangeroerd; neen, maar dat was de groote werkelijkheid van hun leven.

Zij voelden zich arme, verlorene, verdoemelijke zondaars. Zij beleden het met de hand op het hart, het diepschuldige hart: onbekwaam tot eenig goed, en geneigd tot alle kwaad. Maar zij geloofden in Christus' kruisverdienste, zij berustten in het bloed van Golgotha. En omdat zij geloofden in een liefde, die de schuld vergeeft en van het verderf bevrijdt, stonden ze vast in hun genadestaat, waren ze verzekerd van het eeuwige leven,

„Gij toch zijt onze roem, de kracht van onze kracht;
„Uw vrije gunst alleen word' de eere toegebracht.
„Wij steken 't hoofd omhoog . . . ."

Zoo heb ik ze hooren zingen, zelfs bij het nad'ren van den dood.

Welnu, dat geslacht is heengegaan, uit de strijdende naar de triumpheerende kerk overgegaan.

Maar zijn de opene plaatsen weer ingenomen ?

Het wil mij voorkomen, dat er hier vele ledige stoelen staan.

Er is wel veel christelijk hulpbetoon, veel christelijke bekeeringsijver, . . . maar er is zoo weinig stille kracht, die het vermoeden wekt van een godzalig leven in verborgen omgang met God.

Het christelijk leven heeft zoo weinig diepgang. Het is maar al te vaak vertoon van kracht, dat het gemis aan kracht moet vergoeden.

Daar is zooveel christelijk geroep voor den Naam van God, voor de belijdenis der Kerk, voor de zuiverheid der prediking; maar het is zoo bitter oppervlakkig, zoo nagebootst godzalig, zoo bestaanbaar met een levenstoon, die toch niet bestaan kan voor God; zoodat de wereld met hare fijne voelhorens onmiddelijk speurt, dat er iets in deze christelijke actie niet in 't reine is. dat òf „de actie" niet deugt òf „het christelijke" hier niet op zijn plaats is.

Laat het u niet verdrieten, dat ik u dit nog eenmaal zeg. Ik moet u de waarheid zeggen, de volle harde waarheid.

Ik mag niet achterhouden, dat ik u niet zou verkondigd hebben àl den raad Gods. Ik zeg het ook niet om te verwijten — wie ben ik geweest, dat ik mij dit aanmatigen zou? — maar om u, u en mij zelven, te vermanen: zoo dan, broeders, staat vast.

—

Doch om vast te kunnen staan, hebt ge een hoûvast noodig.

Daarom staat vast en .... zoo vervolgt onze tekst.... houdt de inzettingen, die u geleerd zijn.

Als de golfslag tegen 't schip beukt en het opheft en op zij werpt, grijpt ook de koene bootsman naar een hoûvast om op de been te blijven en niet weggeslagen te worden door de stortzee.

Welnu, zulk een hoûvast bezit gij in het getuigenis der apostolische schrift. Houdt de inzettingen, die ik u heb geleerd; de apostolische inzettingen.

Niet mijn woord, maar hun woord hebt gij van noode, om vast te blijven staan bij het opsteken van den storm, om pal te staan bij den slag der golven.

Zij hebben gesproken, wat zij gezien en gehoord en getast hebben van het woord des levens. Zij hebben hun woord gesproken, verlicht, geïnspireerd, gedreven door den Geest van Jezus Christus.

Daarom, dit woord laat niet los. Het houdt, hoe hard er ook aan gewrikt wordt.

En wie het vasthoudt, wordt er door vastgehouden meteen.

Zoo dan, broeders, staat vast en houdt vast.

Dit woord onder u te bedienen in zijn grooten rijkdom, in zijne machtige diepte, in zijnen aangrijpenden ernst, in zijn roerende teederheid, in zijne heerlijke vergezichten; het is — ik wil u dit wel bekennen — mijne groote levensvreugde geweest. Het heeft mij heengedragen over velerlei teleurstelling. velerlei gemis. Het heeft mij, als ook mij wel eens het hoofd moe was en het hart mat, altoos weer bezield met frisschen ijver, met nieuwen moed. Menigmaal heb ik voor mij zelven gepreekt en ik meen dat dit de minste preeken niet zijn geweest.

Wat objectief in dit woord van Godswege tot mijne ziel sprak, heb ik subjectief trachten weer te geven, zooals het door mijn eigen ziel is heengegaan.

Gij hebt het van mijne lippen opgevangen in een taal, die zich aansloot bij de vormen van dezen tijd, in een uitbeelding, die voeling heeft gehouden met de behoeften van ons hedendaagsch leven. Mijne preeken zijn dikwijls tijdpreeken geweest; pogingen om de groote vraagstukken onzer eeuw in het licht van het evangelie te bezien. 't Is mij menigmaal een rijk genot geweest voor een zoodanige verkondiging des woords bij eenvoudigen en ontwikkelden een luisterend oor te vinden.

Nooit is het mijn toeleg geweest u een compleet stel van geloofsvoorstellingen in te prenten; al heb ik menigmaal stelselmatig de geloofsovertuigingen van de heilige mannen Gods u trachten te vertolken.

Stelsels, hoe vernuftig ook uitgedacht, zijn niet tegen den golfslag bestand. Alleen de waarheid, die God zelf geopenbaard heeft, is onaantastbaar en onvergankelijk.

Wat God zelf heeft gesproken, leeft voort, bij nieuw-

geboren behoeften in nieuwe vormen voort, staat uit elken dood in nieuwe heerlijkheid op.

Daarom heb ik u ook geen angstige behoudzucht aangeprezen, die in het vasthouden aan versleten termen en vormen het middel zoekt tot uitbanning van den geest der twijfelzucht. De gangen der eeuwen zijn zijne. En de waarheid houdt met die groote gangen Gods gelijken tred.

Zoo ik u dikwerf in aanraking heb gebracht met het geloofsleven der vaderen uit den gulden tijd der reformatie, het was niet om u bij het woord dier vaderen te laten zweren, alsof na hen geen voortgaande leiding des Geestes in al de waarheid meer mogelijk ware. Neen, maar ik heb met zekere voorliefde u trachten vertrouwd te maken met hunne schoone confessie, waarin de harteklop der religie zóó diep en innig gevoeld wordt, dat ze goeddeels nog de meest zuivere vertolking is, òòk voor onzen tijd, van het religieuse leven.

Deze in het louterend vuur der vervolging als aan de ziel ontscheurde belijdenis des geloofs heeft althans dit voor, dat ze „waarheid in het binnenste" is geweest.

Die gereformeerde vaderen waren mannen des geloofs, mannen, die niet maar hun belijdenis geloofden; maar hun geloof beleden, beleden tot aan den folterpaal.

Ik heb mij den naam van „confessioneel predikant" nooit geschaamd, en den smaad, die in sommige kringen aan dit woord kleeft, blijmoedig gedragen, omdat ik het mij een eere acht een late geestverwant dezer geloofshelden te mogen heeten.

En waar zij althans dit eene voor hadden bij de kinderen onzes tijds, dat zij mannen waren van sta-vast en hoû-vast; daar moge ook hun woord, dat dikwerf in mijne prediking heeft nagetrild, u aansporen tot behartiging van het vermaan in onzen tekst: Zoo dan, broeders, staat vast en houdt de inzettingen, die u geleerd zijn.

Zoo er immer behoefte is aan een objectief gegeven van waarheid, aan een woord, dat geestelijk en zedelijk gezag vermag uit te oefenen, aan een norm van geloof en wandel, dan voorzeker thans, nu de twijfel oppermachtig den scepter zwaait op godsdienstig terrein en een bodemloos subjectivisme alle objectieve geloofszekerheid afsnijdt.

Daar is een twijfelzucht — haast sprak ik van een ziekte — in de gemeente aan het woord, die twijfelt bloot uit lust om te ontkennen en niet uit behoefte om vaster te gelooven en beter te verstaan.

Maar die twijfelzucht verraadt hare oppervlakkigheid daarin, dat ze achter alles een vraagteeken plaatsen durft, achter de ziel, de religie; achter God; alleen niet alleen achter zich zelve.

En toch met dezen twijfel moet het beginnen. Met twijfel aan de gaafheid en de braafheid van het eigen hoogmoedige ik. Hoe meer die twijfel invreet in de hoogheid van eigen deugd, des te eer zinkt de vertwijfelende zondaar in de armen van den God der genade; des te zekerder belandt hij op de eeuwige, veilige rots.

Maar van dien twijfel, van zoodanig vertwijfelen aan zich zelven is bitter weinig sprake bij de twijfelmoedige kinderen van ons geslacht.

't Is aldoor een twijfelen met het hoofd en niet met het hart. En die twijfel is de doodssteek der religie, is louter gif voor het hart.

Daarom broeders, staat vast. Staat vast en houdt vast. Twijfelt niet, maar houdt vast. 't Gaat alles in den maalstroom van den twijfel zinken, wat u dierbaar, wat u nuttig, wat u noodig is: huisgezin, samenleving, kerk, staat, zedelijkheid, religie, vreugde en vrede.

Broeders, houdt wat gij hebt, opdat niemand uwe kroon roove.

Ziedaar uwe roeping, de uwe en de mijne.

Wij weten niet wat onze kinderen wacht.

Er zijn er, die nog hopen op een keer. Er zijn er, die sombere verwachtingen koesteren.

Maar hoe het zij en wat er komme, houden wij vast aan onzen bijbel, houden wij vast aan onzen Heer.

—

Een trouwe vermaning alzoo.

Maar een rijke herinnering niet minder.

En onze Heere Jezus Christus zelf en onze God en Vader, die ons heeft liefgehad en gegeven heeft eene eeuwige vertroosting en goede hoop in genade.

Ziedaar u, in weinige woorden het rijke thema mijner prediking gedurende al deze jaren in herinnering geroepen.

Welk een schat van herinneringen doemen op.

„Wij prediken Christus, den gekruisigde" . . . . zoo luidde — herinnert gij het u nog? — de tekst mijner prediking, toen ik op den avond van Paschen in 1895 den herdersstaf aangreep.

En altoos is mijne prediking gebleven wat zij van meetaf heeft willen wezen: een Christus-prediking.

Onze Heere Jezus Christus . . . ja, hij en geen ander is de onuitputtelijke stof geweest der blijde boodschap, die weerklonken heeft van den kansel, in het leervertrek, aan het ziekbed, bij de gedolven groeve, in blijde stonden, in donkere dagen.

Jezus Christus, de getrouwe Zaligmaker van verlorenen; de almachtige Koning zijner verlosten.

Jezus Christus in al zijn volheid, in al zijn dierbaarheid, in al zijne liefde.

Ik heb mij zelven niet gepredikt, maar Hem, enkel Hem.

Zelf heb ik mij veelal schuilgehouden achter het objectieve getuigenis der Schrift, opdat Hij, Hij zelf mocht spreken tot de Gemeente.

Zijn beeltenis, zooals ze in het Evangelie ligt afgedrukt, u schilderen; zijn diepgedoken woord, gelijk het door zijne jongeren, die van den beginne met Hem waren, van zijne lippen vol geest en leven werd opgevangen, u uitbeelden; zoodat het u was, alsof zijn gelaat u nog tegenblonk en zijn stem weer doordrong in uw binnenste en zijn ontfermend oog op u rustte . . . dat was het ideaal, hetwelk ik in mijn prediking heb nagejaagd naar de mate mijner kracht en bij het licht mij gegeven.

't Eenige, dat ik beoogd heb, was u een gids te wezen bij het ontdekken van de hemelsche schoonheid zijner God-menschelijke persoonlijkheid.

En bij het dieper wortel schieten van mijn eigen geloof, heeft, naar ik vast vertrouw, deze Christus-prediking in diepte en warmte gewonnen.

Ik heb Christus gepredikt, Christus en niet den Christen.

Heb ik ook menigmaal u den rijkdom der kinderen Gods uitgemeten en tot opbouwing van het geloof der

gemeente de blijvende karaktertrekken van het christelijk leven, het leven in gemeenschap met den levenden Christus ontvouwd; ik heb de verleiding weerstaan, om tot object mijner prediking een christen-figuur samen te stellen naar de trekken. die in bepaalde kringen van belijders, als de exceptioneel-zuivere gangbaar zijn en die bij de beoordeeling van den genadestaat daar als toetssteen plegen te worden aangelegd.

Christus zelf is de toetssteen; Christus, die gezet is tot een val en tot een opstanding.

Heb ik ook een wolke van getuigen opgeroepen, om de heerlijkheid te melden van den Voleinder des geloofs; als de getuigen zwegen en de wolk weer optrok, zaagt gij Jezus alleen.

Mijne prediking in uw midden was een Christus-prediking, en laat ik dit er nog bijvoegen: een genadeprediking.

Onze Heere Jezus Christus en onze God en Vader, die ons heeft liefgehad . . . . .

Jezus Christus, het brandpunt der gansche heilsopenbaring. En onze God en Vader, de eeuwige bronwel van alle genade.

Daarom heb ik het evangelie van Jezus Christus in onlosmakelijk verband beschouwd met het vrijmachtig welbehagen Gods.

Gods eeuwige liefderaad de diepe achtergrond onzer behoudenis, het onbewegelijk voetstuk onzer hope, de onverbrekelijke gulden keten van ons heil.

Niet ons werk; maar Gods werk ontving in mijne prediking den nadruk

„Vijandschap was mijn bedenken
Vleeschlijk onder 'r kwaad verkocht
Had ik nimmer Hem gezocht;
Hij wou me eerst Zijn liefde schenken.
God is liefde . . ."

Zoo heb ik de blijde boodschap der genade opgevat.

Niet in het wettische: „Gij zult den Heer uwen God liefhebben" maar in het evangelische: „Onze God en Vader, die ons heeft liefgehad", heb ik het uitgangspunt

gezocht van mijn genade-prediking; heb ik het rustpunt gevonden van mijn gereformeerd geloof. En hoezeer ik ook de ontroerende diepten van ons verloren leven, van ons in schuld en vloek verloren menschelijk leven, gelijk Augustinus het uitdrukt, u heb blootgelegd en in mijne prediking ernst gemaakt, vollen ernst met de ontzaggelijke openbaringen van een toornend God, die in den weg zijner gerichten zijne heiligheid aan 't licht brengt en zijne gerechtigheid verheerlijkt in den ondergang der goddeloozen; mijne prediking is toch metterdaad een prediking der goddelijke liefde geweest, die in toorn des ontfermens gedenkt. Liefde en toorn zijn de beide polen, waarom zich het verlossings-drama van Golgotha beweegt; liefde en toorn de beide tegenstellingen, die zich in het kruis der verzoening vereenen.

Mijne genade-prediking is dientengevolge, laat ik dit nog even mogen aanduiden, een troost-prediking geweest.

Die ons heeft lief gehad en gegeven heeft eene eeuwige vertroosting . . . .

Ik heb de religie niet zoozeer uit het oogpunt van de kennis, die ze van God en de eeuwige dingen verspreidt, als wel van den troost, die ze brengen komt in een verslagen en verbroken hart, bezien. Omdat ik zelf menigmaal behoefte aan troost heb gehad en in den God der genade ook den troost, dien ik begeerde, heb gevonden; heb ik vooral den vinger gelegd bij de troostvolle woorden der Schrift.

Een eeuwige vertroosting . . . . dit heb ik menigen kranke toegefluisterd te midden van folterende lichaamspijn; menigen stervende biddend nageroepen aan de poort van den dood. En zoo er hier in uw midden zijn, die in dagen van groote droefheid en bitter zielsverdriet met mij gesproken hebben over de wonden, die hun het leven sloeg; zij weten, dat het boek van den godsdienst ook het boek is van den eeuwigen troost.

Ik kan niet alles zeggen. Maar dit ééne moet ik toch nog zeggen.

Om den vollen troost des evangelies te smaken, moet de volle werkelijkheid des levens worden aanschouwd en aanvaard.

Daar is troost, maar alleen in den weg der waarheid. Als God ons troosten gaat, begint Hij niet met aan ons de waarheid te verbergen, doch integendeel met voor ons de waarheid, ook de vreeselijke waarheid te ontsluieren.

Troost, troost mijn volk . . . zoo klinkt het bevel van God tot zijn profeet. En het antwoord luidt: wat zal ik prediken? En dan herneemt de Godsstem: Roep! alle vleesch is gras en al de heerlijkheid en schoonheid van dat vleesch als een bloeme des velds. Het gras verdort, de bloem verwelkt. En eerst als dit klaaglied van de bloem, die afvalt, is uitgezongen, klinkt het op eenmaal van den hoogen berg, dood en hel en duivel tartend: Vrees niet, Sion. Zie, hier is uw God. Uw God, de sterke Held, Uw God, de goede Herder.

Zoo heb ik mijne troost-prediking verstaan. Als een prediking van vergeving, niettegenstaande het bedreven kwaad; als een prediking van vrede, van vrede bij God door onzen Heere Jezus Christus, ook al klaagt het geweten telkens weer aan; als een prediking van stilte, van diepe stilte tot God, al dreigt het leed, al tart het lot; als een prediking van vreugde, die in tranen wordt geboren en door de tranen worden gedragen; als een prediking van hoop, van goede hoop in genade, omdat er een uitzicht is en een ruste, die overblijft en een eeuwigheid, waarin alle tranen worden afgewischt.

Wat een schat van rijke, aangrijpende, onvergetelijke herinneringen doemt op voor mijn peinzende ziel, wanneer ik mij te binnen roep die vele momenten, waarin ik u iets van de vertroosting der schriften heb mogen mede te deelen.

Hoe dank in deze ure Hem, die mij bekrachtigd heeft, dat Hij mij getrouw geacht en mij deze heerlijke bediening heeft toebetrouwd. Hoe dank ik Hem daarbij, dat zijne genade zeer overvloedig is geweest in geloof en liefde.

—

En nu sta ik aan het einde van mijn dienstwerk en slaat voor mij de ure, om rekenschap te geven van het mij toebetrouwde ambt.

Wat zal ik zeggen? Zal ik zeggen, dat ik rein ben

van uw bloed? Hoe zou ik dat durven zeggen, waar mij zooveel heeft ontbroken, waar mij zooveel, waarvoor ik mijnen God om vergeving heb gebeden, heeft ontsierd.

Ach, onrein is ook 't beste werk. Verontreinigd door de zwarte tast der zonde, die alles besmet, ook dezen mijn dienst. Want al ben ik mij bewust, dat ik eerlijk en oprecht met u heb omgegaan, en het trouw en goed met u allen heb gemeend; en al heb ik het niet licht opgenomen met het werk mijner prediking en onderrichting, ik ben daarmee niet gerechtvaardigd. Die mij oordeelt, is de Heer. Zal ik mij verontschuldigen, door mij te beroepen op het onmogelijke van in zoo uitgebreiden werkkring ook maar eenigermate te zijn, wat ik wenschte te zijn? Zal ik gewagen van . . . . Maar neen, ik zal u voorgaan in belijdenis van schuld en van u scheiden met de bede: Broeders, rekent mij het vele, dat aan mijne bediening ontbroken heeft, niet toe.

Doch waar ik voor mijn God de oogen neersla, daar wil ik ze toch opslaan voor u.

Want ik heb nog een bede, een laatste bede op mijn hart.

En die bede is deze:

Hij vertrooste uwe harten en versterke u in alle goed woord en werk.

Met deze bede uit mijn hart neem ik dan van u afscheid.

Hij trooste u.

Hij, die u gegeven heeft eene eeuwige vertroosting, trooste u ook nu.

Zij de ure des afscheids een ure van vertroosting.

De dienaar, die u het woord aller vertroosting verkondigd heeft, vele jaren lang, gaat u verlaten, moet u verlaten. Maar onze Heere Jezus Christus blijft. Hij trooste u. Hij zelf.

Zoudt gij den dienstknecht al te zeer missen, nu de Herder der kudde u troosten wil?

Zoudt gij niet veeleer u vermannen en zeggen: Die God is onze God. Hij zal ons geleiden tot den dood toe?

Als de God aller vertroosting ùw God is, dan zal zijn troost u nù niet en eeuwig niet ontbreken.

Welk een zalige troost. Een God en Vader te hebben, die ons heeft liefgehad, die ons zóó onuitsprekelijk liefheeft en van wiens liefde geen schepsel ons immer schei-

den zal. Een Vader te hebben en een Heiland, die ons heeft gekocht met zijn bloed en ons heeft verlost van het verderf. Een Heiland, die ons kent en ziet en altijd hoort. En dan een Geest, die ons ten Trooster is gegeven. Ten Leidsman op den weg naar 't eeuwig, zalig leven. En zou dan die troost U te klein zijn?

Welnu, Broeders, Hij vertrooste U.

Hij vertrooste en versterke U.

Zoo wij zijnen troost ontvangen, het zal ons niet ontbreken ook aan zijne kracht.

Als ons leven naar Hem gekeerd is, als ons hart naar boven geopend is, als het geloof ons met den God der liefde heeft verbonden, dan daalt Zijn kracht op ons in zwakheid neer, dan wordt zijne kracht door ons in zwakheid volbracht. Hoe armer en geringer, hoe kleiner en machteloozer wij ons voelen in ons leven, des te sterker zullen wij ons voelen in de sterkte zijner kracht.

Zij, die den Heere verwachten, die zullen vernieuwen de krachten.

U is het Koninkrijk! belijden wij. En als wij in ootmoed daaraan toevoegen: en U is de kracht; dan geeft Hij ons genade om met ons leven te besluiten: U zij de heerlijkheid.

Zoo dit het einde mag wezen van mijn arbeid in uw midden, dat het: U zij de heerlijkheid! ook thans uit veler hart Hem dankend wordt toegebracht, dan is het een goed, een heerlijk einde voor u en ook voor mij.

Broeders, ik beveel u Gode; ik beveel mij in uwe liefde, ook bij het heengaan, aan. Blijft mijner gedenken, zooals ik uwer zal blijven gedenken.

Zoo dikwijls ik uwer gedenk, dank ik God.

Hij, die machtig is, u op te bouwen en u een erfdeel te geven onder de heiligen, vervulle u met zijne genade en geve zijnen vrede.

Hij sterke, Hij trooste u, Amen.

Waar ik met die bede u allen Gode aanbeveel, voel ik mij gedrongen haar tot sommigen Uwer in 't bijzonder te richten.

U allereerst, geëerbiedigd Hoofd dezer stad, dank ik

voor uwe tegenwoordigheid aan deze plaats in deze ure.

Menig blijk van hoogachting en toegenegenheid heb ik van u ontvangen. Gij hebt door uw voorbeeld prijsgesteld op de verkondiging van het evangelie der genade. Gij hebt mij zoo groot vertrouwen geschonken, dat gij mij de zorg voor het godsdienst-onderwijs uwer kinderen hebt toebetrouwd.

Ik dank u voor dat alles en voor meer dan dat.

Welk een zegen voor de Gemeente Gods, dat zij een gerust en stil leven mag leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid, zoo de Overheid, de christelijke religie persoonlijk toegedaan, ook de beginselen van haar regeeringsbeleid ontleent aan de zedelijke inzettingen van het evangelie.

God zegene u, burgemeester in uw persoon, in uw huis en in uw ambt.

—

Hooggeachte medebroeders in de evangeliebediening in deze stad.

Toen ik voor bijna twaalf jaren bij mijn intrede in de Gemeente tot u het woord richtte, heb ik gesproken van diepgaand verschil van wereldbeschouwing en van theologische denking.

Ik wil thans bij mijn afscheid u verzekeren, dat de vriendschap een brug gebouwd heeft over de klove heen.

Wij hebben elkaar zeer veel ontmoet. Zeer veel met elkaar gesproken over allerlei, ook over de hoogste dingen. Wij hebben wel eens woorden onder elkaar gehad op den weg, maar wij zijn toch altoos vrienden van elkaar gebleven en wij zullen straks met een warmen handdruk scheiden.

Gij weet, hoe ik in uw midden de waarheid, maar ook den vrede heb liefgehad, en ook mijnerzijds alles, wat in mijn vermogen was heb gedaan, om aan de Gemeente een goed voorbeeld van broeder-vrede onder hare voorgangers te geven.

Ik dank u voor wat ik van u heb geleerd. En dat is niet weinig. Doch bovenal dank ik u, dat ik in uwen omgang heb geleerd te kunnen „waardeeren". Dat is een groote aanwinst voor mijn leven geweest.

Er zijn namen, die op dit oogenblik in mijn hart op-

komen. Namen van broeders, die ik bij mijn komst hier ontmoette en die nu al heen zijn. Die rusten na volbrachten arbeid. Of reeds rusten in het graf. Ook zijn er, die naar elders gingen. Ik breng ze van uit de verte een stillen, dankbaren groet.

—

Waarde medebroeders uit de provincie.

Door uwe tegenwoordigheid geeft gij mij een blijk uwer toegenegenheid, dat ik hoogelijk waardeer.

Wij hebben heel wat werk verricht in de provincie, op meer dan één gebied.

De gereformeerde actie in Friesland heeft, heel het land ten voorbeeld, bij het ineenslaan der handen van wie één waren van hart, gebloeid.

't Geestelijk leven is toegenomen. 't Kerkelijk leven heeft gewonnen in omvang, in diepte. 't Kerkelijk bewustzijn is er heel wat op vooruitgegaan.

Gij gevoelt, hoe ook ik mij hierin met u verblijd. En al neem ik van nu aan geen persoonlijk aandeel langer in uw werk, ik blijf van uit Holland het opbloeiend leven met belangstelling volgen en zoo noodig met raad en daad steunen.

Wij hebben samen in de confessioneele vereeniging, in de predikanten-vereeniging, in de evangelisatie vereeniging . . . . hoe zal ik ze alle bij name noemen? . . . hard gewerkt, veel genoten ook.

En moesten wij een enkele maal door de spitsroeden loopen, wij hebben toch ook de vreugde gekend, die een uitgebreide liefde van zeer vele broeders en zusters ons schonk.

Bloeie 't leven op den akker!

God zegene u en uw arbeid. Tot heil van kerk en volk en land.

—

Eerwaarde leden van den Kerkeraad.

Hebt mijn dank voor wat gij, voor wat sommigen uwer inzonderheid, die mij toegewezen werden tot hulp in mijn dienstwerk, voor mij zijt geweest om mijne zware taak te verlichten.

Wij hebben ieder naar ons beste inzicht — gij gelooft dit van mij en ik geloof het even gaarne van u — ge-

zocht wat tot heil der ons toebetrouwde Gemeente strekken kon. En wij hebben in vele gevallen ondervonden, dat diepgaand verschil van overtuiging niets afdoet aan welwillende bejegening.

Mij althans heeft uwe hartelijke toegenegenheid in menig oogenblik van mijn leven goed gedaan. En daarvoor dank ik u van harte. Hebt acht op de Gemeente en zoekt wat haar ten zegen, tot opbouwing zij.

De Heer der gemeente, aan wien wij rekenschap schuldig zijn, geve u wijsheid in alle dingen.

—

Geachte leden van het Kiescollege.

Ik heb U dank te zeggen, dat gij mij eertijds naar hier beroepen hebt. 't Was een waagstuk, om een zóó jong predikant zonder ervaring een zoo gewichtigen post te doen betrekken. Maar ik meen, dat gij u niet te beklagen hebt gehad, althans niet over mijn oprechte begeerte om met u mede te werken naar mijn overtuiging tot den bloei onzer Hervormde Gemeente. Ik hoop, dat gij straks allen uwerzijds zult medewerken tot de beroeping van een Herder en Leeraar, die het werk, dat ik hier noode neerleg, zal opvatten in denzelfden geest en met verdubbelden ijver.

—

Weledele Heeren Kerkvoogden.

Hebt gij met groote toewijding zorg gedragen voor de stoffelijke belangen van den kerkedienst, gij hebt met groote voorliefde en belangelooze zorgvuldigheid en volstrekte onpartijdigheid de materiëele nooden van ons, predikanten, voor uwe rekening genomen. Ook mij is persoonlijk van u enkel welwillendheid te beurt gevallen. Make de Gemeente u door vele vrijwillige, blijmoedige offers de zware taak, waarvoor gij staat, licht. En waar gij aan den uitwendigen tempel bouwt, daar geve God u de vreugde te smaken, dat gij den inwendigen Tempel des Geestes in de Gemeente hoe langer hoe schooner ziet oprijzen, waarin Gode welbehagelijke offerhanden worden opgedragen, offerhanden van liefde en van lof.

—

Hoe verder mijne oogen staren, hoe ruimer mijne beden zich uitbreiden. Weest Gode bevolen, godsdienst-

onderwijzers, kosters, voorlezers, ook gij, oude voorlezer en gij, grijze koster der Groote Kerk met name, organisten, verzorgers der leerkamers, gij allen, die welken dienst ook in de gemeente vervult. U allen zeg ik dank voor uwe welwillendheid. God geve u te ervaren, dat zijn liefdedienst ook in den eeredienst nimmer verdriet.

—

Voorts, Broeders en Zusters in het wijdvertakt vereenigingsleven in deze stad, met wie ik gedurende een reeks van jaren in eensgezindheid heb mogen samenwerken tot uitbreiding van Gods Koninkrijk, tot opbouwing der Kerk, tot opwerking van geestelijk leven, ontvangt allen mijnen dank voor uwe liefde en toewijding.

God blijve met u en make u vruchtbaar, velen ten zegen, ten eeuwigen zegen. Oogst menige rijpe schoof op den akker van Gods Koninkrijk; waarin wij het zaad hebben uitgestrooid met milde hand.

Blijft één, allen één in Hem, die het Hoofd is en het gansche Lichaam draagt en al de leden des Lichaams onderhoudt.

Van Hem zij uwe kracht. Hem zij de eer.

—

En nu, Gemeente, keer ik tot u terug met mijn laatste bede.

U, ouderen, u jongeren, u lidmaten, die onder mijne leiding belijdenis hebt afgelegd; u leerlingen, gij grooten en de kleinen, die van mij in Gods Woord zijt onderwezen; u ouder van dagen; u kranken op de veege sponde; u allen, allen roep ik toe: Blijft in hetgeen gij geleerd hebt; blijft getrouw aan uw afgelegde belijdenis; blijft getrouw aan den Heer, die u roept.

Hij is getrouw. En Hij maakt getrouw.

Betrouwt u toe aan zijne genade, aan zijne liefde. En voorts: Hij vertrooste en versterke uwe harten.

Amen.